

Академик Владо СТРУГАР

МИТРУ МАРТИНОВИЋУ, У ПОЧАСТ

У Црној Гори почетком 20. вијека, у годинама припреме за посљедњи ослободилачки рат против Османског царства па за тога војевања и скорашњег одсудног одолијевања освајаштву Аустроугарске, предводници су народи и војске: Никола Петровић Његош (1841-1921), владар, сердар Јанко Вукотић (1866-1927) војсковођа и државник, Митар Мартиновић (1870-1954), војни старјешина и државник.

И како је Црној Гори својствена историјска оличеност племенима и свачија прозивка одређена припадањем братству у крајини, отуд је угледност предводника већма зависила од његова дара и маха, часне оглашености породице и јуначке славе у родбини него од улоге му примјениоца закона и овлашћеног руковоаца средстава државе.

I

Митар Мартиновић је навелико имао што се вољи народа допадало: славну чувеност предака, појаву гласовитошћу својега моћног братства у Катунској нахији, личну обдареност и спрему школованог официра. Порижлом, дакле, и стручним знањем определијељен је војинству, био одабран да Црну Гору, људство и имућство, оспособљава за ратовање.

Нарочито с положаја министра војног (1907-1910) и још опсежније у својству предсједника владе (од 19. јуна 1912. до 4. маја 1913), Митар Мартиновић је, уз краља Николу, судионик стратегијског одлучивања, најодговорнији за државна рјешења. Старао се да вјештина савременог ратништва преовлада у припреми војника за сукобе на бојишту, борење с непријатељем одраније утврђеним и јаче наоружаним.

Он се врло залагао да се балканске државе споразумију те сложено, походом војски и ратном побједом, докончају дуговјековну власт Осман-

лија на југоистоку Европе. Одрјешито и поносно је тврдио да ће Црна Гора јуначно кренути против Турске. Тако, донио је држави сагласност савезника да Црногорска војска прва закорачи, бојевима отвори балканско ратиште. А за епска оглашења у Црној Гори, тај домет је предзначио ратничку славу, свакако, виноу обавезност жртвовања, јунаштво задао својој души, побједу заповиједио народу и војсци.

Заносно се одазвала позиву и хрлећи пошла је у рат Црногорска војска. Почетним успјехом на сјевероистоку окрилатио је њен бочни одред, али је главнина војске, упућена да освоји Скадар, убиствено заустављена испред турских утврђења на Тарабошу и Бардањолту.

Том застоју, иначе препуном напона Црногораца да напредују, сузбију и коначно сломе Турке, ускоро се надвила несрећна дојава: велесиле су предвидјеле да Скадар припадне тек основаној држави Албанији.

У Црној Гори, међутим, нико није потпао ни страху ни одустанку због те супротне извањске намјере, угодне особито Аустроугарској. У Црногораца Скадар је појмљен као властито историјско завјештање: опјевана старевина, животна потреба, двор могућег блага, дични знамен за пјесме и приче о ратовању и јунаштву; једноставно, сматран мјестом сабора за вијенац славе на завршетку вишевијековног ослобађања отаџбине.

Краљ Никола и Митар Мартиновић бијаху највећма дужни, ма и на супрот велесилама, да освојење Скадра остане ненапустив циљ и буде искључиво задобитак Црне Горе. Одавно стиховима роду и одскора прогласом отаџбини, завјерен је краљ Никола да ће заузећем Скадра довршити ослободилачко ширење црногорске државе за његове 50-годишње владавине ево трећим ратовањем браћене и праведно повећаване.

А Митар Мартиновић, исто занесен родољуб, непосредно командант Приморског одреда Црногорске војске у походу између Скадарског језера и блиског Јадрана, предузимљиво је вршио владаочеву замисао и државну потребу. Да би борачку силину људства одржао а непријатеља надгорњао заходећи му нападном снагом у залеђе, упутио је неколико батаљона преко ријеке Бојане да продру и дубље. Турцима у Скадру пресијеку оперативни правац ка средишту Албаније. Тим маневром, послјије црногорског заузећа градова Медове и Љеша, скадарска посада је лишена услова за врсту задржавајуће одбране, мјестимично предузиманим противнападима кроз земљишно најповољнији околни предио.

Турска војска, на Балкану је потучена, изгубила је све покрајине до близу Цариграда, а посада у Скадру остала усамљена далеко на сјеверо-западу. Отуд, нагло смањивање воље за отпор, још и нападана, турска посада се предала: Црногорци су ушли у Скадар (24. априла 1913).

И баш тужно су поболи своју побједничку заставу уврх чеоног зида скадарске тврђаве, јер се црногорски барјак ондје завијорио у тренутку неодољиве принуђености краља Николе да призна одлуку велесила — како је сам рекао — до краја испије „чашу горчила”, напусти Скадар, сан своје младости, „закониту баштину само Црне Горе”. Бива збиља горко: међународне поморске јединице плоче уз јадранску обалу, одатле пријетећи Црној Гори, а њена војска одлази из Скадра (14. маја 1913).

Митар Мартиновић, пак, одбио је повиновање прохтјеву велесила: Краљу је поднио оставку на положај у влади, свој и свих министара. Та оставка је частан поступак, државнички одговоран и поетично износит, доиста израз досљедности једном много важном циљу државе. Пркос је примјени принуде: и вид гордог саосјећања у преголемој жалости Црне Горе због узалудног изгибања мноштва њених ратника за коначно непризнат јој и одузет Скадар.

Краљ Никола је намах повјерио сердару Јанку Вукотићу да састави владу која ће даље управљати Црном Гором (биће од 8. маја 1913. до 2. јануара 1916).

Митар Мартиновић, међутим, именован је за шефа Дворске војне куће. Имајући непрестано то звање, он ће у скором рату Црне Горе с Аустро-Угарском наизмјенично бити командант знатних јединица Црногорске војске: прво, Ловћенског одреда, потом Дринског одреда (септембар—децембар 1914), најпослије Которског одреда (јануара 1916), пошто је у међувремену (априла—децембра 1915) био Краљев нарочити изасланик код Врховне команде Руске војске.

Родољубље и војништво, лична узношљивост Црном Гором и доживљај ратовања, управљање пословима државе и самостално предвођење војске на бојишту, дакле, судбина и дјело, саздали су Митра Мартиновића узорним човјеком међу Црногорцима, своједобно најстаситијим оличењем историјске постојаности и епске оглашености црногорске.

Митар Мартиновић је био европски просвијећен грађанин у племенској Црној Гори. И често у прилици да уљудност црногорску упути на обзир и поступак по угледу на редовност у савременом грађанском друштву, све пазећи од повреде својства човјештва у завичају, настала и обликована по етичким поукама из православља, славоспјевима народне поезије и разлозима братственичког сродства са свачијом личном слободом и од свакога дужним јунаштвом. Свакако, домаћу моралну стојност да не потре и расточи прилагођавање Европи у областима просвијећености и привређивања и тад сљедственог управног уређења земље.

Митар Мартиновић се, у заповијестима војсци, показује прописано одговорним официром и брижно строгим старјешином. Поштујући личну слободу Црногораца, забрањивао је самовољу али свакоме дозволи искрен говор. Наређивао је да се чува људски живот, смјелошћу и хитрином, покретом и изненадним ударом, војне јединице да савлађују и противника моћнијег множином његова људства.

Руководећи на ратишту одредима операцијске намјене, Митар Мартиновић се осјећао и понашао као стратег. Овако више усљед своје личне одважности или због подробне упућености у сав ратни план Црногорске војске. Но, без сумње, рачунао је напад увијек примјенљивим начином борбе; дакако, и при одбрани да јединица заскоком узнемири, одврати, ослаби, чак, туче противника. У ратоводству да претеже настојање — на тлу непријатељством да се боре Црногорци: од давнине свикнути на оружане упадаје и устаничко кретање кроз турско државно подручје; од сопствене нарави виловито понесени кад напредују; од летописца звани да подвигом уобличи домет за причу и пјесму о јунаштву и слави; од предања стално поучавани да се свакоја жртва правда узвишеним споменом у говорима о Црној Гори.

Митар Мартиновић слиједи такав прослов; на вјечито у Црној Гори да се изговара његово име, бесједи о њему као прваку у војсци и на власти, поглавито као носиоцу улоге међу ствараоцима савеза балканских држава за рат против Турске.

Због ове чињенице припада ми спомену у историји Балкана, уједно именоване и у летопису Европе гдје се биљежи да је Османско царство, послије доста вјекова своје неограничене превласти, коначно лишено посједа и моћства на југоистоку континента. И како се тај пораз османлија, поетски сликан, сучељава с њиховим одсудним освајањима у давно доба, пјесник ту види Митра Мартиновића у вођству побједилаца, усред првог реда међу осветницима Косова.

II

Душан Ј. Мартиновић, знањем научник и јунаку ове књиге сродник, исказао се истинољубивим и благотворним. Поступком трагаоца средио је нађене и сабране податке, умијећем приповједача саставио животопис генерала Митра Мартиновића.

Његова рана младост, школовање па војне дужности, чланство у црногорској влади и командовање у Балканском рату, описани подударно току стварног збивања, чине први дио књиге; и сасвим право усклађен са

општим развојем догађаја у којима учествује Црна Гора, причом о њеном удјелу и, гдје тачно спада, о појави и учинку Митра Мартиновића. Оправдано, разумије се, стварање Балканског савеза и заузимање Скадра творе два језгра, везана основном замишљу вођства Црне Горе о главном циљу њеног рата противу Турака.

Наредни одјељак књиге, такође добрим редосљедом у предмету развијена цјелина, испуњава се приповиједањем о Митру Мартиновићу за година Првог свјетског рата. Прилично исцрпно је приказано његово управљање војском на попришту; предузимљиво, упоредно и наизмјенично извођење напада и одбране; одржавање тактичке предности јединица задавањем борења јер мировање на бојном пољу обезначава људство; зато, противнику не остављати прилику за предах, он ће замарати браниоца и сваком могућом врстом отпора изненађивати нападача.

Удовољено је веома саставу и садржини животописа увршењем извјесно важног огледа о задатку Митра Мартиновића у посланству код Врховне команде Руске војске. Тамо доста препријечен, имао је он да саопшти и разјасни тражење краља Николе да се влада Русије сагласи са ратним циљем Црне Горе, рачунајући је равноправном са Србијом, и да јој пошаље нужну помоћ за живот становништва и ратовање војске.

Душан Ј. Мартиновић, говором даље право ходећи како су важне чињенице условиле ток причања, обрађује баш одсудности у животу Митра Бошкова, редом: при повратку из Русије немаран дочек на Цетињу; кратко-трајно командовање Которским одредом у данима свеколиког попуштања црногорске одбране под силовитом аустроугарском навалом; посљедње виђење, мучан разговор и за увијек растанак с краљем Николом пред сам владарев одлазак у изгнанство; узалудност у покушају, због хитријег аустроугарског избијања на ријеку Бојану, да с одјељењем војника пође преко Скадра к француском одреду на албанској обали; одједном скучено битисање у родном крају па двогодишњи боравак у Доњој Аустрији, у логору за ондје интерниране Црногорце, махом високе службенике; по повратку из заробљеништва, очас у Цетињу, прибрано учешће у подухвату уједињења Црне Горе са Србијом; ступање у војску Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца; најзад, пензионисање (1921) с чином дивизијског генерала.

Ова збивања и стања, у животопису потанко приказана, згуснута представу разастире о све тежем страдању друштвених установа и моралних вредности, којима се освештало народносно позвање и лично бораштво Митра Мартиновића.

И вјероватно стога, у одјељку књиге о њему од пензионисања до краја живота, има доста пишчевих осврта у прошлост, право рећи, саопшта-

вања тек казиваних појединости и допунског образлагања раније споменутих случајева и чињеница. Умјесно је такво нахођење, јер стрв неће потријети податак гдје прича слаже доказе о садржини истине.

Читаоцу биће мило што се обавјештава о родбини Митра Мартиновића, о прецима, рођацима и његовом потомству.

Исто тако, сматраће важним и податке о његову изумитељству у наоружању за војску, својевременом стручном поучавању војних старјешина и, у потоњим деценијама, бављењу прошлошћу Црне Горе те написима претежно мемоарским.

А наводи о неким појединостима, скупа разговјетне назнаке о политичким схватањима Митра Мартиновића, стратега, довољни су да се назре одређујућа мисао, а мало их у сабиру за потпуно расвјетљење цјелости, дакле, теоријске суштине и оствариваних начела.

Можда ће се који читалац изненадити, понеки и узбудити, сагледавајући укупно дословно навођене исказе Митра Мартиновића о личности и поступцима краља Николе и о политици владе под предсједништвом Јанка Вукотића. Разлика између пређашњег проговора и потоњег слова о истом случају или непромјенљивом односу, може да се тумачи извјесним преокретом у ближим околностима, или новим говорниковим разлогом, или неком извањском заповједношћу. Али како превазићи противрјечја, кад претеже наметљивошћу у упорношћу, потребује супарников одзив, захтијева пуније податке и ширење доказа, можда и суд о спорноме, у понечем, чак, и поништење повреде праведника.

Биограф би ускратио своје представљање личности Митра Мартиновића да је изоставио, или — то би још горе било — преиначивао његове изјаве. Изостанак или ублажење оштрих исказа правила би загонетку, онајприје одузетак књиге јунаку који је својевремено говорио и писао казујући сопствено мишљење, несумњиво искрено, већ према властитом осјећању у датом тренутку и некад дубљем разбору а који пут само хитром прелету историјског случаја, радње, исхода. Врсти споменарске књиге, уосталом, не приличи парнично сучељавање противности, размјеравање противурјечности, суђење супарништву.

А колико је Душан Ј. Мартиновић уткао осјећање својности, бесједећи о старијем братственику, то штиву даје благост, наноси одсјаје топлине чак и на зглобовима приче гдје ни опорост не би звучала као груб став пишчев. Он том пажњом није умањео сопствену обавезност према правилу за историчара: говорити о збиљи, лику и радњи, каквим доиста бијаху својевремено и стварно.

Митар Бошков Мартиновић историјским дјелом и знатно својим накнадним списима научнику задаје незапорну окретност, смион претрес сваког и свачијег свједочења, неповодљиве оцјене о личностима и догађајима.

Отуд са свега што је твори животописом, ова књига није унукова сјетна прича о доброме дједу него посве научна повијест о предводнику сред војске и народа. Неколико битности особитог значаја, њом утврђених, књигу чине ваљаном да буде саставак и најужег избора историографске литературе о Црној Гори у Балканском рату и у Првом свјетском рату. И у братству Мартиновића, да се гледа и чита као споменица.

III

Градиво за израду животописа Митра Мартиновића састоји се од историјских извора, објављених докумената и необјављених списа, од научних обрада, мемоарских свједочења, новинских огледа, све укупном садржином врела одредби, значења и података о Црној Гори у потоњим њеним ратовима.

И кад се та цјелокупност разгледа, уочљива је, већма из приче животописца него по насловима извора у приложеној библиографији, збиља, голема је важност написа Митра Мартиновића и текстова од других личности, нађених у његовој збирци грађе. При том, само неколико писама цјеловито штампаних у прилогу животописа, говоре најнепосредније о личним сазнањима и духовним особинама Митра Мартиновића.

Овај примјер, као и многи други, потврђује колико је потребно и како драгоцјено да се код знаменитих људи, твораца историје, нађу списи, лични и од савременика, јер ваљају као незамјенљиво свједочанство о сваком оном угледнику, било наносиоцу судбине људским множинама или ствараоцу непотрошивог блага.

Баш тако, што је збирка Митра Мартиновића дошла научницима и другим писцима на увид, то је заслугом његове унукe Јелене Јовановић-Жигон. Она је предала спис за његову споменарску књигу о ратовима Црне Горе 1912-1916, уручила доста градива и за ову књигу. Усредно је сву ту грађу чувала и сређивала, у нади чекала обрађивача, постала савезник писца, великодушан сарадник; заиста, узоран је пијетет Митровог потомка — унукe Јелене.

